

Konung Gustaf I:s fatbur på Gripsholms slott

af

N. Sjöberg.

Gamble Grefwe Peer Brahe skrifver i sin Oeconomia eller Huuszholdzbook: »Fatebwrshustrun hafwer sine syslor för sigh, till at skaffa och uthrätta medh alt thet som qwinfolleks gerningh tillkommer, såsom är fatebur, boskaps-rycht och giffst, spinna och wäfwå både ullet och linnet, till at kläda folcket medh, och förbättra fatebwren, till at hålla noot och näät widh macht med. Item till at mälta, bryggia, baka och skräda, koka och medh målekningh, ystningh och kerningh och effter som betet och åkren äre, see till huru många pundh smör man bör hafwa effter hwar koo, och huru mång pundh ost effter fåår och geeter. Theslikest till at see till, at redeligen och wäl tillstår i hwsen, och medh allehanda hwsens käril och annat inredöme till behörningen, såsom är glaasfönster, nycklar, dörrar, bordh, bänker, bänkekläde, stoolar, sängiar, dukar, bonar, taflor, dynor, hyender, dretter och annat sådant mera, hafwa thet under låås, hålla qwinfolcken i tucht och aga widh hwar sin gerningh. Item hafwa så fierran umsorgh för uthspijsning widh gården, at thet rätt och wäl tillgår, och boskapen hwar effter sitt slag får sin tillbörligh rycht och skötzel. Item låta såå hampa och lijn, kålfrö och annat sådant, låta rychtat och höfsat. Sammalunda bör fatebwrshustrun hafwa acht medh bakerskor, bryggerskor, stugukonan, miölckedeyan och ladegårdzfolek, så intet arbetzhion finnes i gården, som weet icke sin serdeles dagzsyslo.»

Det var således hela hushållets inre ekonomi, som låg i fatburshustruns händer. Hade vi kvar handlingar rörande hela hennes verksamhet, skulle vi hafva en fullständigare bild af ett dåtida hem;

men nu finnas endast sådana rörande en viss del däraf, fatbursinventarierna, som låta oss känna möbler och husgeråd som räknades till fatburen och det arbete som i fatbursstugan utfördes. Det är således likväl en rätt god inblick i den omgifning, i hvilken det dåtida lifvet inomhus rörde sig, som man får genom studiet af dessa inventarier.

Något som man vid genombläddrandet af Gripsholmsinventarierna¹ strax fäster sig vid är, att under hela Gustaf I:s tid inga möbler upptagas — om man undantager, att det en gång omtalas, att de kungliga togo några dem personligen tillhörande kistor från slottet. Möbler uppträda först i senare hälften af århundradet och då endast af två slag: stolar och kistor. Äfven om man antager, att alla sängar och bänkar varit väggfasta, och att stolar ej ännu förekommo här, bör man ju likväl haft lösa kistor och bord, de sista af två olika slag: långbord och skifvor; dukar för dessa två slags bord omtalas nämligen.

I det följande har jag uppdelat fatburspersedlarna i olika grupper och lämnar i hvar grupp en så noggrann beskrifning af föremålen, som jag kunnat pressa ur inventarierna, och i slutet af hvar grupp bifogas några ord om de slutsatser man angående denna kan draga. Grupperna äro: sängkläder, toalettartiklar, servis, ljus, textilföremål för rumsutsmyckningen, köksattiralj, stoffer och råämnena, och så till slut fatburspersonalen och arbetet i fatbursstugan.

Sängkläder funnos af följande slag: bolstrar, hufvudbolstrar, en mängd olika sorters täcken, fällar, läderlakan, lakan, örngått och örngåttssvar.

Bolstrar (bolster, bulstrar, wnderbulstrar, reckebulstra) funnos 1529 dels engelska, dels spisebolstrar. De engelska bolstrarna hade grannt eller groft engelskt var, blårandigt eller rutadt med smala blåa ränder. En del af detta hade väl blifvit importeradt, men en del kom från linneväfvaren i Uppsala eller väfdes i fatbursstugan.

¹ Dessa förvaras i Slottsarkivet. De äro samlade på ett ställe och innehålla fullständiga eller delar af inventarierna under Gustaf I för åren 1529, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56 och 61. De för 1529 och 1548 äro tryckta i Handlingar rörande Skandinaviens historia, 37. G. Upmark d. ä. har om fatburen på Gripsholm skrivit en käserande uppsats: Drottning Margaretas fatbur, intagen i hans Valda skrifter.

Finare voro bolster med var af svart, grå eller hvit sarduk;¹ sådana användas af de kungliga, men förekomma likväl icke förr än 1549. Fyllningen var dun eller fjäder. De voro märkta med G., M. eller E. — konungens, drottningens och prins Eriks initialer — dels också med ett omvändt N, som tyckes hafva betecknat dem som något sämre eller ej bestämda för någon personligen; en gång förekommer undantagsvis märket L.

Spisebolstrarna gjordes någon gång af grofva engelska var; vanligen voro de dock af blaggarn eller vadmal, ibland också förfärdigade af vepor eller peckling.² Fyllningen var i de bästa fjäder, men i allra största delen »kasedun».³

Storleken var i allmänhet $3\frac{3}{4} \times 2\frac{3}{4}$, högst $4\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{4}$ alnar; hur mycket var som åtgick synes af uppgifterna, att 1546 9 stycken gjordes af $76\frac{1}{2}$ alnar grannt engelskt bolstervar, 1547 gjordes 2 stycken af $12\frac{1}{2}$ alnar grannt bolstervar, som drottningen levererade uti fatburen, 1548 gjordes af 62 alnar 6 stycken och att 1553 fanns ett tomt bolstervar af grå sarduk med tre bredder, som var $4\frac{1}{2}$ alnar långt och 3 alnar bredt. Från att 1526 vara 13 ökades herrebolstrarna 1546 till 50, 1547 voro 5 märkta G., 18 M., 15 E. och 11 N., antalet var 1553 nere till 33, men steg ånyo, så att 1561 års inventarium visar: dunbolstrar med grå sarduksvar 4 st. goda och 1 gammalt, med hvitt sarduksvar 2 stycken halfslitna, fjäderbolstrar med grå goda sarduksvar 7 st., dunbolstrar med engelska var 2 st. goda och fjäderbolstrar med engelska var 31 st. goda. Spisebolstrarna stiga från att 1529 vara 15 stycken 1546 till 41, 1551 till 68 och 1561 till 130.

Hufvudbolstrarna (hwffdubolster, hoffdebulstrur, huffdebulstra) hade samma slags var och fyllning som bolstrarna, 1552 tillkommo dessutom sådana klädda med skinn, 1555 års inventarium upptager: med »semst eligzhudzwaer, huitt lappelederswaer, nyett semst hjorthudzwaer, semst faerskindzwaer». Då de skulle fyllas med kasedun, användes ofta alla möjliga gamla bitar till var, så t. ex. 1552:

¹ Tyg af hälften linne, hälften ylle. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog.

² 1555 års inventarium talar om pecklingzlerofft, således ett linnetyg.

³ Växten Typha. Dalin, Ordbok öfver svenska språket.

gamla korssömsvar, gamla engelska täcken, ett stycke flamskt och ett stycke gulskinn, gamle täpete och åkläde etc. Storleken varierar mellan $2\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{2}$ och $2\frac{1}{2} \times 1$ alnar; till 8 st. användes 1547 11 alnar grann bolstervar med blåa ränder i »rutevärk» och $16\frac{1}{2}$ alnar grann bolstervar med stor blå rand, och af 6 alnar vanlig bolstervar gjordes 2 stycken. Från att 1528 vara 8 ökades herrehufvudbolstrarna 1547 till 54, hvaraf 9 voro märkta G., 18 M., 15 E. och 11 N.; 1561 voro de 43. Före 1552 voro de alla af engelskt var, 1552 tillkommo skinnvar, 1556 sådana af sarduk och peckling.

En mängd olika *täcken* upptagas i inventarierna, dels sådana som där gå under denna benämning, dels sådana som kallas sängelkläde, täpete, vepor, ryor och åkläde. Täckena delas i flogels-, flamska, engelska, gulskinns-, bomulls- och ryska. Då de äro dyrbara och granna, synas de närmast hafva varit ämnade till parad-täcken.

Flogelstäckena (floels-, flogelz- wildfloels-, vilflogels-)¹ synas hafva ansetts för de finaste och dyrbaraste. De förekomma först 1546, då drottning Margareta till fatburen lämnade 3 stycken; de voro $4\frac{1}{4} \times 3\frac{3}{4}$ alnar, fodrade med kögel,² ett var gult med tre bruna lister, ett gult med tre röda lister och ett brunt med tre gula lister. Nästa år lämnade drottningen ytterligare 3, 5×5 alnar stora, två hade stora ränder af allehanda färger och voro »linte» (fodrade) med lärft, ett hade små ränder af allehanda färger och var »olinnatt».

Närmast i rangordningen komma flamska täcken³ (flamsk täkan, takenn aff flamsk weffh), det är täcken väfda i gobelängteknik. 1529 funnos 3 stycken nya och gamla, 1546 3 stora granna, 4 stora grofva och 3 små nya, i följande års inventarium finnas de beskrifna. På ett fanns »en man som haffuer enn jungfrw i fampnen och en stock vdi venstra handen, ther opå sitter 2 flygande ormar», tydligen Merkurius och Psyke, på en annan såg man »then fabula hure Acteon bleff förnuandlatt wti en hiorth aff Diana, ther hon war i sitt baadh», på en tredje »7 quinfolk och 4 men bode smo och store

¹ Flogel, ett slags sammet. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltidsspråket.

² Et slags linnet tøj, Kalkar. Ett slags särskildt som foder användt tyg, Söderwall.

³ Om dessa utförligare i Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter, I.

och een fliwgande jungfrw», på en fjärde en välsk brunn med lejon och andra djur och fåglar; en hade konungens vapen, en annan ett vapen i rutevärk, en harar och fåglar, de öfriga figurframställningar, hvilkas betydelse man icke kan utgrunda ur fatbursskrifvarens beskrifning. Ur 1555 och 1556 års inventarier ha alla flamska täcken försvunnit, i 1561 års återkomma två. Storleken växlar mellan $10\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{4}$ och $6\frac{3}{8} \times 6\frac{1}{4}$ ända ner till $4 \times 2\frac{3}{8}$ alnar.

Engelska täcken finnas 1546 2 nya och 3 gamla, det största är $5\frac{1}{2} \times 5$, det minsta $4\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ alnar, året därpå är ett utslitet och kasseras, 1556 finnas inga kvar.

Gulskinnstäcken¹ (gulskindzstäkan) finnas redan 1529 9 stycken »ond och god», 1546 ha 4 tillkommit, af de från förra inventariet äro nu sex gamla, tre söndriga och utslitna och kasseras nästa år, 1561 kallas alla gamla. Det ser således ut, som om de varit rätt mycket använda. Ett har hvita och röda lister, ett hvita och blå, ett hvita och svarta lister i »drakagerning»,² ett har tre röda och blå och en grön och röd list, ett är svart och brunt med två gröna lister, ett gammalt svart och grönt har ett krusifix midtpå, ett har fyra blåa lister. Hit räkna inventarierna också ett rödt klädestäcke sömmadt med silke och gulskinn. Fem af täckena äro fodrade med lärft, ett med blå kögel, tre äro ofodrade. Längden växlar mellan $6\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$, bredden mellan $5\frac{3}{8}$ — $3\frac{1}{8}$ alnar.

Ett bomullstäcke (bomwlz-, bumbwldz-) fanns redan 1529, det kallas »szömatt» eller »korssesöms, gammalt», men stannade likväl jämte ett gammalt hvitt bomullstäcke stickadt med bomull kvar i herrefatburen ännu 1561, möjligen som märkvärdigheter. Utom dessa omtalas endast ett, ett bomullstäcke af grönt silke fodradt med hvit sarduk, som användes af drottning Margareta. Detta var $4\frac{3}{8} \times 4$ alnar, korsesömstäcket $5 \times 3\frac{3}{4}$.

¹ Gulskinn, guldinverket tøj(?), Kalkar; gyllenläder(?), Södervall. Det är tydligen något slags skinn, ty då det förekommer obearbetadt upptages det i inventariet bland lädervaror så: Gulskind — 24 skin. Gyllenläder är det dock icke, ty bland annat användes det till knappar på läderlakan, hvartill det ju är föga troligt att gyllenläder begagnades. Täcken och hyenden däraf borde också ej vara vidare bekväma. Man skulle väl närmast tänka på något mjukt sämskadtt skinn. — Sannolikt klipping, P. G. Wistrand.

² Man skulle vara hågad läsa »duecka gerning», men så står det ej.

Simplare än de föregående voro ryssetäckena,¹ som från 1553 räknades till spisefatburen, och som mycket användes; inventarierna uppta ofta lika många eller flera halfslitna än nya. De hade lysande färger, det förekommer gula och gröna, bruna och gula, röda och gula, röda och hvita, svarta och gula och svarta och hvita, längden varierar mellan 4 och 5 alnar, bredden är nästan alltid 3. Från att 1529 endast varit 8, steg deras antal till omkring 90 på 1540-talet, och blef detta sedan konstant. De flesta kommo ifrån Finland, men några tillverkades också på stället, så 1546 8 stycken af 6 l^ä rysseväfftzgarn.

Sängkläden (sengekläde, klädiswepa) hörde till herrefatburen, där funnos 1546 4 stycken af rödt engelskt, 1 af grönt vestfaliskt kläde, 1555 var 1 sliten och flyttad till spisefatburen, 1561 voro endast 2 kvar i spisefatburen, de andra hade kasserats, och dessutom hade man hunnit slita ut 3 stycken bruna, som också flyttats till spisefatburen; i herrefatburen funnos 4 bruna. Längden var $4\frac{3}{4}$ — $3\frac{3}{4}$ alnar, bredden uppgifves ej.

Herrefatburens sängkläden motsvaras af spisefatburens vepor² (wepar, weper, wepor). Dessa gjordes på stället af »wepeweff» af ylle eller af vadmal; de voro hvita, svarta, grå eller »brokatte», $5\frac{3}{4}$ — $3\frac{3}{4}$ alnar långa och $3\frac{1}{4}$ — $2\frac{3}{4}$ alnar breda, gjorda af två våder, hvilket visar vadmalens eller vepeväfvens bredd. De funnos i mycket stort antal: 1529 45, 1561 öfver 250, och på uppgifter om slitningen kan man se, att de voro i dagligt bruk. Då de voro utslitna, användes de till hästekläder till konungens hästar.

Till spisefatburen höra också ryor, åkläden och täpete. Ryorna (ryior, ryer)³ voro dels från Finland, dels gjorda här. De voro till en början mycket grofva, 1546 väfdes åtta stycken af 5 l^ä 8 mark

¹ Ryssetäcken, rysseväf är antagligen identisk med den ännu i vissa trakter af landet öfvade finneväfven, dubbelväfnad i två färger väfd på vanlig väfstol och närmast att likna vid tvenne särskilda väfnader, den ena öfver den andra, hvilka få sammanhang så ofta färgombyte betingas af mönstret. Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter, I, sid. 5.

² Tunnt sängtäckte af gröfre ull eller nöthår, yllelakan eller filt att lägga öfver sänghalmen. Rietz, Svenskt dialektlexikon.

³ Täckte i gles flossaväfnad.

ryenock, 3 mark ryewerp¹ och 2 l^ä blaggarn, 1549 femton och en half af 25 l^ä 6 mark wefft² och nock och 3 l^ä 3 mark hampavarp; 1556 voro de finare, då gjordes sex stycken af 1 l^ä 3 mark ull och 6 l^ä 12 mark lödja.³ Färgen var hvit, svart eller grå, längden 5—3 alnar. De voro talrika — 50 år 1529, 134 år 1561 — och mycket använda.

Åkläden (åklädher, åkleden, akleder)⁴ väfdes i fatbursstugan af wefft och hampgarn, 1555 delas de i bragde-⁵ och spole akleder; antalet var icke stort — 4 1529, 62 1550, 18 1561, — men de som funnos användes flitigt. Täpeter⁶ (täpetthe, tepette, täpedhe) funnos ej många, antalet växlar mellan 14 och 29, den enda upplysning man får om dem är, att längden växlar mellan 6 och 4½ alnar och att ett var gult, rött och blått.

Fällarna (skinnfellar, sengefeller) voro de finare af varg, räf, björn, järf, hund och bäfver. De synas ha varit ofodrade till 1547, men blefvo då förbättrade med foder af rött engelskt⁷ eller grönt westfälesk.⁸ Till en räfskinnsfäll åtgingo 17 skinn, till en björnskinns 2, såvida skinnen icke voro små som efter de »tre unge björnar som uppföddes vid slottet och dräptes»; dessa räckte nämligen endast till en. De simpla fällarna voro af fårskin, 20 funnos 1529, 30 1546, 36 1556, 3 till 7 utsletos hvarje år.

Läderlakanen hörde till herrefatburen. De gjordes af sämskad älghud, rådjurs- eller fårskin; storleken var ansenlig: 7¼ × 6½—5 × 4 alnar, de voro ibland brämade med i löfverk utskuren röllesk⁹ och hade

¹ Med ryenock menas det garn, som användes såsom inslag i ryeväfven och som bildade själfva mönstret eller mattan; verp, varp, ränning.

² Vefft, inslag.

³ Kort färull, Dalin.

⁴ Groft kläde, groft tyg, groft sängtäcke af hårgarn, Rietz; sängtäcke, Söderwall.

⁵ Täcken med flammiga mönster; »bragdakläe», Småland; »skybragd», Norge, P. G. Wistrand.

⁶ Väfdt eller virkadt täcke att breda öfver något, matta, Rietz. Täcke, Kalkar. Duk, täcke, matta, tapet, Söderwall.

⁷ Engelskt, engelskt kläde, Kalkar.

⁸ Westfalskt kläde; sängkläden, som också kallas klädesvepor, voro gjorda där af. Se föreg.

⁹ Rödleske, rölleska, rölleskeskin upptages i inventarierna näst efter sämskade skinn. Saffian, P. G. Wistrand, Svenska folkdräkter.

fyra knappar af gulskinn, oftast lister af utskuren eller outskuren rölesk. 1529 funnos 7, 1547 40, 1561 22; 1555 synes behofvet af sådana hunnit ned i de lägre klasserna, ty de börja då uppträda i spisefatburen, dock endast i ringa antal (6).

Linnelakan användes däremot mera allmänt och funnos i stora kvantiteter. De bästa voro af holländskt lärft eller af bästa rysse-lärft, ännu finare de af kammarduk,¹ men sådana förekommo först 1560 (2 par), medelsorten af rysse-, revals-, finskt, hemmaväfdt eller hälsingelärft,² sämst voro de grofva spiselakan, som på slottet väfdes af blaggarn. Som särskildt fina ha tydligen ansetts 2½ par »liste lakan», som hela tiden förvarades här; det ena paret hade »liste sömmad med wttkastning»,³ det andra hade hvita »sprongalister»,⁴ det omaka lakanet hade »senekte hvitte lister» eller var som det på ett annat ställe heter »senkt med hvit söm»;⁵ bland hälsingelakanen upptas särskildt »fyreskaffte». Lakanens längd var för medelsorten konstant 5 alnar, för de grofva 4½, bredden i allmänhet 3, de finaste voro likväl ibland ända till 6 × 5 alnar; ett par af listelakanen voro 5¾ alnar långa och 6¾ alnar breda, väl antagligen tvåmanslakan. De finaste voro 1546 11 par, hade 1550 ökats till 17 och 1561 till 26, medelsorten och de grofva under samma år respektive 44, 105, 58 och 23, 34, 45 par; 1529 hade de varit 41 och 8 par.

Örngott användes endast af de förnåma, i spisefatburen förekomma de icke. De bestå af en dunfylld skinnkudde, »fiedholl», öfver hvilken det vanligen mycket dyrbara varet är draget. Då detta någon gång är enklare, af röd sarduk, älghud, kögel eller bolster-varslärft blårandigt i rutor, har det tydligen varit meningen att

¹ En sorts fin linneväf, Dalin.

² Hälsingelärft synes vara en allmän benämning på svenskt allmogelärft, ty som sådant upptas också smålandslärft.

³ Utkastning, utsyning, broderi, Kalkar.

⁴ Sprongad, utsydd eller utsirad med spetsar eller fransar, Söderwall. Sprange, udsy i takker og mønster, »hun lærde att knytte, kniple, sprange», »slynge, væve, kniple, sprange», Kalkar. Sprängelakan, hvit linneväf som spännes under taket i bröllopsstugan, hvarannan våd af vanligt linne, hvarannan liknar spetstyg, hvari bilder af tuppar, stjärnor etc. äro inväfda, Rietz. Jfr den här nedan å sid. 1 införda uppsatsen om Språngning, knytning och knyppling af A. Branting.

⁵ Senka, utsy, brodera (med guld och pärlor), Kalkar. Sticka, brodera, »casulam aurifrigiatam factam opere plumario, quod wlgō dicitur sænkth», Söderwall.

instoppa örngottskudden i ett af de örngottssvar af holländskt eller rysselärft »med öppen söm», som också finnas i herrefatburen. 1529 voro silkeörngotten 3 röda och blå, kögelsörngotten 3, hvita 5 och utan var 4; 1546 hade de enklare ökats till 21 och till 24 de som voro klädda med dyrbart tyg: brunt blommeradt flogel, under med röd damask, brunt flogel, rödt damask, blått damask, under med grönt settenij,¹ rödt blommeradt tafft,² gul och röd atlas, svart arnesk,³ röd sindal,⁴ vatterduk⁵ och vattgylledduk. Senare tillkommo sådana af svart flogel, brunt gultskillert,⁶ brunt och rödt bryggesk atask, hvitt sarduksvar »bedragen» med blå sindal och gult och rödt blommeradt flogelsvar, under med röd damask. 1561 hade antalet örngott sjunkit till 19. Deras storlek är så godt som alltid 4 × 3 kvarter.

Vill man ha svar på frågan: hur mycket sängkläder användes i hvar bädd, lämna inventarierna också antydningar därom. 1547 har en del persedlar kommit till Gripsholm som testamente af Peder i Wallby. Sammanför man dessa från de olika rubriker, under hvilka de äro uppställda, får man: två spiseunderbolster, två spisehufvudbolster med fjäder, två vepor och två ryor. Här ha vi tydligen sängkläder till två bäddar af enklaste slag; också då drottningen bortskänker en hel uppsättning sängkläder, något som inträffar tre gånger, får den ungefär liknande sammansättning: ett engelskt bolster, ett hufvudbolster, en vepa, ett ryssetäcke och två lärftslakan. Om en finare bädd få vi också upplysning. Då drottningen gjorde sin sista resa till Tynnelsö, medtog hon sängkläder från Gripsholms fatbur; sedan de varit använda till drottningens dödsläger, återlämnades de hit, och antecknas då som återkomna. De voro: ett underbolster med grått sarduksvar, två hufvudbolstrar med hvitt sarduksvar, ett läderlakan, ett par holländska lärftslakan af dubbel bredd,

¹ Et slags silketøj, Kalkar.

² Tunnt sidentyg, Kalkar.

³ Tyg från Arnhem, antagligen siden, Svenska akademis ordbok.

⁴ Ett slags lättare siden, Söderwall. Ett slags fordom bruklig tjock tafft, Dalin.

⁵ Möjligen detsamma som watertafft, enligt Kalkar tafft med böljande tvärstrimor. Water, vattrad, moaré; vattgylledduk, vattrad gylledduk.

⁶ Skellert, et slags tøj spillende i flere farver, Kalkar.

ett bomullstäck, öfver med grönt silke och under med hvit sarduk och ett brunt guldskillersörngott. Som drottningen afled den 26 augusti och reste från Gripsholm endast en kort tid förut, hade hon ej behof af mer än ett täcke; vid kallare tid af året använde man naturligtvis mycket mer af värmande plagg.

Af uppgiften om drottningens bädd såväl som af att de alltid nämnas i stycken, icke i par, framgår, att man endast använde ett läderlakan åt gången; däremot tyder den omständigheten, att första inventariet räknar vepor i par, att man kunde hafva två sådana på en gång.

Hur bäddades nu en femtonhundredratalssäng? Från medeltiden hafva vi två beskrifningar på hur den skulle bäddas i Vadstena kloster. Först Birgittas eget påbud:¹ »Vitaskolande ær ath reghlonna siæng skal vara af halm. Oc ofuer halmyn tw aaklædhe af watmal vtan lenlak² Oc bulstur vndir hofdhino skal høghlande³ hafuas vtan till warat medh lærefth Oc ørnagaat samuledhis warat medh læroft». Så också i 1452 års klosterregler:⁴ »Sengana wari aff brædhum oc j them hafwin halm oc ofuir halmin hafwin matto ellir biørnskin thogh ey utan loff ellir eet halmklædhe ellir sengaklædhe aff wadhm al oc ey bulstre Oc oppa sik hawin eet aklædhe ellir sengaklædhe aff wadhm al ryo oc skinfæl tha som tharfua vndir hofdheno hafwin eet høghinde oc ørnagaat ofuir draghin medt lærifft oc liggin j hwita kiortlenom. Aer thet oc swa at nokar gitir ekki lighat i hwita kiortlenom ellir annars som nw ær saght tha maa them lofuas aff formannenom liggia a bulstir oc wadhmals lakan ellir oppa linalakan».

Af Birgittas egen bestämmelse framgår, att linnelakan och bolster voro öfverflödsartiklar i början af 1300-talet, bädden utgjordes endast af halm med ett däröfver bredt kläde, två kuddar med linnevar under hufvudet och som täcke ett åkläde. I midten af 1400-talet hade täckena ökats till åkläde, rya och sängfäll, en skinn-

¹ Wadstena klosterregler. Samlingar utg. af Svenska Fornskriftssällskapet. 2: 1, s. 57.

² Linnelakan, Söderwall.

³ Hyende, Söderwall.

⁴ Wadstena klosterregler, sid. 10.

fäll kunde man få breda öfver halmen och med särskildt tillstånd kunde man få använda bolster och vadmals- eller linnelakan.

Närmast i enlighet med denna beskrifning bäddades en säng på femtonhundredratalet. I de finare breddes öfver halmen ett läderlakan¹ och på detta lades bolstret, två linnelakan, ett hufvudbolster och ett örngott, och man bredde öfver sig sängklädet, täcket och sängfällan. Den enklare bädden hade läderlakan och sängkläde ersatta af två vepor, täcket af en rya och saknade örngott.

Toalett föremål. Seden att tvätta sig om händerna om morgnarna hade säkerligen icke under förra delen af 1500-talet slagit så synnerligen igenom, därpå tyder åtminstone det ringa antal *handfat*, eller *mullöger* (mullögh, mullig), som namnet då var. 1529 funnos endast sex stycken »store och små» och två stycken »stämplade», alla af mässing, samt en af koppar, sålunda tillsammans 9 stycken, hvilket ju inte är något öfverdrifvet antal, och detta höll sig konstant till 1549, då jämte en del andra metallsaker, som blifvit »funne» i Uppsala, också kom 3 koppar- och 4 mässingsmullöger, och summa 16 förblefvo de ännu 1561. Den största vägde 14 marker, i allmänhet var vikten 3 marker, en nämnes särskildt som gjuten.

Handfat funnos 1529 16 gjutna och 7 »slagna» af koppar, men härmed menas antagligen handkannor, ty 1546 upptagas bland mässingsföremålen två stora och ett gjutet hängande handfat och ett gjutet »lejon handfat», och 1549 kommo från Uppsala två mässingshandfat, ett som en gumse och ett stort som ett torn; tydligen aquamaniler. Någon annan ökning förekom ej under hela tiden, men väl hade de slagna kopparhandfaten 1547 gått ner till fyra, och samma år anammade hertig Magnus för sitt eget behof det ena lejonhandfatet. Kopparhandfaten vägde 6, 8 och 12 marker, det ena lejonhandfatet 14, de hängande handfaten 14 och 10 marker.

Handdukarna, »handkläden», skilde sig från de nu brukliga däri, att de voro mycket långa och smala samt vanligen grannt utstylda med broderier och lister. 1529 funnos 3 silkes-, 3 väfda

¹ Trøls Lund har i *Dagligt liv i Norden*, Folkeudgave, Bd 1, s. 128, en annan åsikt om läderlakanens användning.

med blått och 3 hvita dylika. 1546 hade visserligen antalet ökats till 27, ett var språngadt med blått och rödt, två voro »granne gode», men alla de öfriga voro gamla, både de två silkessömmade, de sju blårandiga och de nio hvita; de sex af vippelesin¹ voro dessutom söndriga. En ökning var behöflig, och den kom också samma år.

Af holländskt lärft gjordes 13 stycken: tre hade vid ändarna hvit »öppensöm», två hvita knyttelister tvärt öfver och kungens och drottningens vapen sömmade med svart silke; fyra stycken voro »omsydda» i längden med små hål, hade tvärt öfver en eller tre lister i hvitsöm och kungaparets vapen också i hvitsöm; två voro omsydda med smala bruna lister i »hedensöm» och med de två vapnen midt uppå; och fyra voro slutligen omsydda med rödt, blått, gult och grönt silke i öfversöm och hade de två vapnen. Längden på dessa växlade mellan 3 och $2\frac{3}{4}$ alnar, bredden var $\frac{1}{2}$ aln. Dessutom syddes af det lärft hälsingeprästerne skänkte 10 handkläden på 4 och 12 på 3 alnar, 18 stycken väfdes i fathurstugan och 3 gjordes af ett par lakan. Förrådet hade nu växt till 87 stycken.

Redan 1549 förbättrades handkläderna åter med: 3 stycken af grannt holländskt lärft, ett omsydt med hvit öppensöm och tre lister tvärt öfver af rödt silke och guld, ett likadant men listerna med blått silke och guld, och ett omsydt med svart silke i hedensöm; af revalskt lärft gjordes 2 stycken, ett omsydt i längden med små hål, en lista af hvit öppensöm vid hvar ända och två knyttelister af hvit tråd tvärt öfver, och ett med smal hvit öppensöm och vid båda ändarna med hvit öfversöm; af rysselärft 6 stycken, ett hade hvit öppensöm vid båda ändar och en »knytt» hvit lista midt uppå, ett var omsydt i längden med små hål med hvit öppensöm vid båda ändarna och två hvita lister »knytte» tvärs öfver, ett med tre lister i hvit öppensöm tvärt öfver, och två voro sydda vid båda ändarna med små hål. Storleken var $3 \times \frac{1}{2}$ alnar, längden växlande med $\frac{1}{2}$ kvarter öfver eller under. Dessutom väfdes af 11 marker blånegarn 27 $\frac{1}{2}$ alnar handklädeslärft och där af gjordes 20 stycken. Det stora tal, 109, vid hvilket man nu var uppe, sjönk snart; 1553 funnos alla de finare, som voro gjorda sedan 1546, kvar, men af de enklare

¹ Jag vet icke hvad för tyg härmed betecknas; skrives äfven vippelessen.

endast 14, 1561 funnos i herrefatburen 13, i spisefatburen 26. I 1553 års inventarium förekomma sex stycken vippelesinhandkläden; om de äro desamma som finnas redan 1529, kan jag ej afgöra. Ett af dem är med hvit språngning och utkastning, ett med tre lister språngning och fyra lister lärft sydda med öfversöm, två med rödt silke sydda i utkastning, ett med blå och hvit språngning och ett på lärft sydt i utkastning med silke i mångahanda färger.

Tvål omtalas första gången 1549, då drottningen till fatburen lämnade 405 stycken småtvål och 13 bottnar bottentvål. Den synes ha ansetts som något mycket fint, ty drottningen använde däraf till present åt sina systrar; fru Birgitta, herr Göstaf Olofssons, fick en botten och hundra småtvålar och fru Märta, herr Svante Stures, fick en botten. Till Räfsnäs till fröknarnas behof skickades en half botten, en åtgick i badstugan till deras Nåders behof, drottningens tvätterska anammade hundra småtvålar till att tvätta slottets dukar; både vid jul och till herr Peder Brahes bröllop åtgingo tvåhundra fem. Resten låg sedan länge kvar i fatburen utan att användas, vare sig detta berodde på att den ansågs vara för fin eller den inte hade visat sig lämplig.

År 1549 hade af 122 alnar rysselärft gjorts 5 stycken *bastuffuelakan*, två af dem hade väldiga dimensioner, 6 våders bredd¹ och 6 $\frac{3}{4}$ alnar långa, ett fyra våders var 5 alnar och två tre våders respektive 4 och 3 alnar. Af bastuinventarier funnos dessutom 1551 två *bastuffuketzlar* af koppar på tillsammans 1 lispund 3 marker och följande år en *ösekittil*. Badstuga omtalas på Gripsholm första gången 1546; det synes ha varit ett mycket använt och omtyckt rum, ty det hade drätt i taket, bonader och en mängd taflor på väggarna. Af inredningen tyckes det framgå, att man här ej badade imbad utan karbad — konungen hade också i sin tafvelsamling här en målning framställande huru tvenne bada i ett kar samman; den hängde märkvärdigt nog i frustugan. Som toalettartiklar får man väl till slut också räkna de fem *bårdskärarebäcken*, som ända sedan 1529 funnos på slottet.

¹ Linnebredden växlar mellan 1 $\frac{1}{2}$ och nära 2 alnar.

Bordets utrustning. Som förut är nämntt funnos på Gripsholm två slags *dukar*, *långedukar* och *skiffvedukar*; mellan dessa båda slag kan jag ej uppgifva annan skillnad än längden, som hos *långdukar* varierar mellan 14—6, hos *skifvedukar* mellan 7—4 alnar. 1529 förekommer dessutom ett tredje slag: *taffeldukar*, men endast en och en half, och dessa ha i nästa bevarade inventarium försvunnit; 1546 nämnes dessutom *fatedukar*, två *spisedukar* skuros då sönder därtill, man skulle kunna gissa att här endast afses *dukar* att torka faten med.

Långedukar, eller, som de också kallas, *borddukar* funnos 1526 19 hvita och 1 silkessömmad. År 1546 funnos följande 15: en med åtta breda lister tvärt öfver, sömmad med blå tråd och rödt garn i utkastning, 14 alnar lång och $2\frac{3}{8}$ alnar bred; en med utkastning och språngning i »fyrkante stycker», $8 \times 2\frac{3}{8}$ alnar; en på 6 alnar med garnutkastning; en på 10 alnar blårandig och sömmad med utkastning; en gammal på 9 alnar sömmad med garn; en gammal med blå glittensöm och utkastning med blå tråd och rödt garn i fyrkantestycken, $13 \times 3\frac{1}{4}$ alnar; en med hvit glittensöm, gammal, $12\frac{1}{4} \times 2\frac{1}{4}$ alnar. Dessutom åtta stycken af »vippelessen», växlande mellan $13-6\frac{3}{4}$ alnars längd och $3\frac{1}{2}-2\frac{1}{2}$ alnars bredd, däraf en med listor och långa blå ränder, en med blått och rödt, listor sydda med utkastning af blå tråd och rödt garn, en med blå tråd, rödt garn och hvit list, en med blå ränder och fyrkantelist, en med blått och hvitt i åttkantiga rutor, listorna med stora rosor af blå tråd, och en med stora rosor och ingen utkastning. 1553 hade antalet sjunkit till 10, 1556 till 6 — fyra voro af fyrskäft och två af pecklingslärf, 1561 funnos 9 stycken, samtliga i herrefatburen.

Skifvedukar funnos 1529 14 stycken: två voro silkessömmade med hedensöm öfverallt, en på tre bredder $4\frac{1}{2} \times 3\frac{3}{4}$ och en på två bredder $4\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$ alnar, en var sömmad med blått silke i utkastning $4 \times 2\frac{1}{2}$ alnar, tre voro hvita, sju väfvedukar med blått och en var med språngning. 1546 var antalet ökad till 68: tretton af dräll, tolf af holländskt lärf, tjugo af enbreddslärf, tolf af revalslärf, sex af rysselärf och dessutom fyra gamla. *Dukarna* af dräll och holländskt lärf voro utstyrda med broderier. Så voro af dräll-

dukarna fyra stycken »utkastade» i hvart hörn med konungens och drottningens vapen; om fyra andra uppges endast storleken, de voro 4 alnar långa med en »ökning» och $1\frac{1}{2}$ aln breda med en ökning; en var af två bredder $5\frac{1}{4}$ alnar lång med åtta par konungens och drottningens vapen midt uppå, och en annan af två och en half bredd, likaledes med åtta par vapen.

Ännu präktigare synas dukarna af holländskt lärft varit utsmäckade. Två ha listen sydd i öfversöm med brandgult, rödt, grönt och blått silke, fyra par vapen midt uppå och fyra par nedikring; en är utkastad i »panelevis», har listen sydd med utkastning, ett par vapen i hvart hörn och fyra par midt på; en är utkastad och sydd med svarta silkeslister två finger breda uti fyrkantestycken och har två vapen i hvart hörn; två ha listen sydd med svart silke i utkastning och midt uppå ett par vapen i rödt; två ha listen sydd med svart silke i utkastning i löfverk med tolf par vapen nedikring och två par midt på; en är sydd utöfver i fyrkanter med gaflar (ruteverk med gaflar kallas det på ett annat ställe), listen är i hvit öfversöm, åtta par vapen nedikring och fyra par midt uppå; två äro utkastade med åtta par vapen af rödt silke; och en är med guld och silfver i fyrkante stycker, desslikes rödt, grönt och blått silke, fyra par vapen nedomkring och två par midt uppå. Dukarnas längd varierar mellan $7-4\frac{1}{2}$ alnar och bredden $5\frac{3}{4}-3\frac{3}{4}$ alnar, formen är kvadratisk eller nästan kvadratisk. Undantagsvis förekommer en duk med storleken $12\frac{3}{4} \times 2\frac{3}{4}$ alnar.

Under de följande åren tillkommo följande finare dukar. 1548 lämnade drottningen en holländsk lärftsdruk sydd nedanom med svart silke i stockesprångning, fyra par vapen midt på och tre stycken vid hvar sida; nästa år lämnade hon en med två lister nedikring i öfversöm i rödt och grönt silke och två stycken skifveöfverdukar 6 alnar $2\frac{1}{2}$ kvarter långa med fyra par vapen sydda med hvit tråd. Samma år gjordes på Gripsholm en sömmad med hedensöm nedikring med två lister rödt och grönt och följande år en sydd med guld i lyckasöm och svart silke i korssöm och däremellan med hvit öfversöm i fyrekant (eller uti panelevis) samt nedomkring med fyra lister i öfversöm af guld och svart silke. 1551 voro de fina du-

karna uppe till 55, det högsta antal de nådde, 1561 voro 29 kvar.

De enklare skifvedukarna voro 1547 67 stycken och kallas då alla af »enbrett» lärft, vare sig de sedan äro af revalskt, finskt, småländskt eller hälsingelärft. 1551 hade de stigit till 85, 1561 funnos i herrefatburen 23, i spisefatburen 39. Deras längd växade mellan $4\frac{3}{8}$ — $3\frac{3}{4}$ alnar, bredden var, då de voro gjorda af fyra bredder, $4\frac{1}{8}$ alnar, tre bredder $3\frac{3}{4}$ alnar och af två bredder $2\frac{1}{4}$ alnar. Lärftsbredden ser således ut att hafva varit ungefär $1\frac{1}{4}$ aln.

Märkligt är att samtliga borddukar på Gripsholm äro af linne och ingen af något dyrbarare tyg; möjligen användes täcken och bonader också som dukar. Nästan alla synas hafva varit fyrkantiga, endast fyra hafva haft den sedan så vanliga formen af en fyrkant, på hvar sida utökt med ett rektangelformigt stycke, en form som möjliggör att fästa duken slätt kring alla bordets sidor.

Biläggare (bijleggiare)¹ nämnas först 1551, då af 19 alnar enbrett lärft gjordes 18 stycken, 5 på $1\frac{1}{4}$ och 13 på 1 aln. De syddes på alla sidor med rödt och grönt silke i hedensöm, andra omsyddes med hvit öfversöm eller öppensöm på alla sidor. 1555 funnos tre kvar och 1561 endast en, tydligen utsliten, ty den var flyttad ner i spisefatburen.

Af den egentliga servisen nämnas först *tennfat*; 1529 funnos 19 stora och 94 små, de stora på 10, de små på $7\frac{1}{2}$ marker, 1546 funnos 49 stora och 88 små, af de nygjorda hade de stora samma vikt som de gamla, de små vägde endast $\frac{1}{4}$ mark, 1548 tillkommo små hamrade tennfat 14 stycken, 1549 kommo från Uppsala 26 fat »öfver en formo», 1553 anmärkes det om ett af de stora faten, att det var på brädden och midten utstunget. 1550 funnos 45 stora och 137 små, 1561 i herrefatburen 12 dussin och 10 stycken små och stora och i spisefatburen 11 stora och 5 små.

Tallrikar af tenn funnos 1529 endast 3 stycken, 1546 var antalet 41 med en vikt af en half mark stycket, 1548 omnämnas 8 som hamrade. Dessutom funnos 1546 44 röda tallrikar och 11 styc-

¹ Bilægge, servett, Kalkar.

ken tenndiskar¹ vägende $3\frac{1}{2}$ mark stycket. Ungefär vid samma antal höllo sig tenntallrikarna och diskarna ända till 1561; då funnos i herrefatburen 45 tallrikar och 10 diskar, i spisefatburen 9 tallrikar. De röda trätallrikarna ha på 1580-talet försvunnit ur inventarierna.

Upptager det äldsta inventariet få tallrikar, äro *dryckeskaren* så mycket talrikare: 65 tennkannor, stora och små, 20 stånkor (stenkor, stänikor) och 7 kopparkannor — dessa väge respektive 40, 28 och 15 marker. 1546 funnos endast kopparkannorna och 23 gamla kannor och stop kvar, men dessutom 8 målade kåsor, hvilka under året ökades med 12 stycken nya; 7 tennstop gjötos också af 1 l^ä 16 marker — således något mer än 5 marker på hvart. Nästa år funnos 10 enestop, smala nere vid botten och vida upptill, utan grepe och lock; året därpå kom från Uppsala 1 vinkanna på 16 marker, 3 »store bukote» kannor på 20 marker hvar, 2 amplar² på 10 marker och 1 stånka på 2 marker, alla af tenn. Samma år kommo från Ventholmen 9 enekannor, 4 lockestop, 8 stop utan lock och grepe och 5 honckestop,³ men de stannade icke länge utan skickades vidare till Räfsnäs. 1553 ser listan på dryckeskar ut på följande sätt: 1 vinkanna, 2 store och 2 mindre bukotte kannor, 2 amplar, 3 smala kannor, 4 stop, 3 stånkor, 7 kopparkannor och 27 kåsor. 1561 års inventarium upptar endast för herrefatburen 2 amplar, 7 kopparkannor och 24 kåsor, i spisefatburen 1 tennkanna. Naturligtvis är här en mängd dryckeskärl af trä utelämnade.

Mera enastående äro det sedan 1553 i herrefatburen förekommande stora träfatet, »förmålat» med Lazarus och den rike mannens historia, och den samtida »förmålade» brödkorgen.

Belysning. För slottets belysning funnos 1529, 1 mässingsstake med fyra pipor, 1 med tre och 6 med en pipa, 11 järnljusstakar, stora och små, 11 ljuskronor af järn, 1 stor, hög hornlykta, samt dessutom stora och små altarljusstakar, 13 af mässing och 11 af koppar. Dessa sistnämnda skilde sig väl från de öfriga därigenom, att ljuset fästes på en pigg, ej i en pipa. I

¹ Disk, rund skifva använd som tallrik. En sådan använd i Ekebladska släkten i början af 1600-talet tillhör greffe G. M. Hamilton, Hedensberg.

² Af ampulla, hos romarne förvaringskärl för vätskor, i synnerhet olja.

³ Honck, henkel, grepe.

1546 års inventarium upptagas ej järnföremålen, altorstakarna eller lyktan; en stor mässingskrona på 2 l^ä 6 marker med nio pipor och jungfru Mariæ bild uppå har tillkommit, mässingsstakarna äro 17 med en till sju pipor. Af de med fyra hade en en man och två en hane »uppepå». Nästa år förbättrades fatburen med en krona af hjorthorn, hjorthufvudet af trä, med sex pipor, förgylld med målareguld, från Vårdinge kyrka kommo tre kopparljusstakar, och drottningen lämnade två mässingsljusepipor med skifvor. Stakarna voro af rätt växlande vikt, under det att en för fyra pipor vägde 15½ mark, vägde en för tre 7 och en för två 9 marker.

I dessa ljushållare brändes dels vaxljus, dels talgljus. De förstnämnda voro de förnämsta och användes mest vid högtidliga tillfällen, och när konungen var närvarande. Så brändes vid julgästabuden 1549 126 stycken, vid Per Brahes bröllop 138 stycken, under det att Jöns Redesven fick nöja sig med 20 både för kyrkan och brudehuset. De voro så stora, att tre stycken gingo på en mark. Om talgljusen gifva fatbursinventarierna endast knappa upplysningar, de hörde nämligen till varuhuset, ej till fatburen; dock synes det framgå, att åtgången på sådana varit tre gånger så stor som på vaxljusen, ty till veckor användes tre gånger mer noppor¹ eller linblår för de förra än för de senare.

För det ungefärliga bedömandet af hur upplyst slottet brukade vara, kan man som utgångspunkt använda uppgifterna om hur mycket vaxljus, som åtgick de tider konungen var där. Åren 1546 och 1547 från den 28 augusti till den 2 april var han här sammanlagdt 84 dagar och under denna tid åtgingo 851 stycken vaxljus, således i medeltal tio om dagen. Men ett vaxljus på en tredjedels mark, således i tyngd motsvarande två af de nu brukliga, brann icke ned på en kväll, och nya ljus sattes säkerligen icke i förr än detta behöfdes, under en tid då ljusstumparna också tillvaratogos och inregistrerades i räkenskaperna. Med ett antagande att hvarje ljus varade två kvällar, och att ett tredubbelt så stort antal talgljus användes, når man upp till att under den mörka tiden af året, under den tid slottet var fullständigt bebodt, cirka åttio ljuslägor brändes i

¹ Blånor, gröfsta affallet efter skäktadt lin, Rietz. Blånor, Söderwall.

slottets rum, af hvilka vid denna tid minst tjugufem voro i bruk. Visserligen finnes ej plats i de detta år upptagna ljushållarna för mer än 62 ljus, men i de enklare rummen användes säkerligen sådana af så primitiv beskaffenhet, att de ej ansågos värda upptagas i inventariet.

Då konungen i maj låg här åtta dagar, åtgingo endast 45 vaxljus, naturligtvis beroende på den ljusare årstiden.

Utom ljus gjordes af vax också tortisser¹ till högtidliga tillfällen; så uppbrändes vid julgästabudet 1549 och vid Per Brahes bröllop 122 par, öfverblifna användes till dagligt bruk. Till fem stycken åtgingo 3 marker vax, till de fyra väldiga brudeljusen vid nämnda tillfälle åtgingo ej mindre än 1 lispund och 4 marker.

Den textila rumsutsmyckningen² synes hafva varit af två bestämdt olika slag, allteftersom rummen hade väggfasta bänkar eller icke. I de förra finnas utom borddukar endast bänkekläden, bänkedyner och hyenden.³

Bänkeklädena synas af deras form att döma varit ämnade att läggas på bänkarnas säten, då dessa ej voro belagda med bänkadyner. Ty under det att längden växlar mellan fem och trettioåtta alnar, är bredden konstant $3\frac{1}{2}$ kvarter.

År 1529 funnos 5 sömmade, 1546 3 nya flamska, ett med fåglar, ett med halfva jungfrur, hvartera $12\frac{1}{2}$ alnar långt, ett med konungens och drottningens vapen, $10\frac{1}{4}$ alnar långt, ett halfslitet flamskt, ett på 20 alnar sömmadt i blått och hvitt, ett nytt korsesöms på $28\frac{1}{2}$ alnar 3 gamla korsesöms och ett rysseväfs svart och hvitt på 38 alnar, summa 10 stycken. 1547 förbättrade drottningen fatburen med ett flamskt med löfverk och män med drottningens vapen på $10\frac{1}{2}$ alnar, nästa år ett flamskt med hängande löf. År 1553 har antalet gått ner till 2 flamska med riksens vapen och tre nakna beläten på respektive 5 och 6 alnar och ett gult och grönt rysseväfs på $8\frac{1}{2}$ alnar. Sedan försvinna de alldeles ur inventariet.

Bänkedynerna (benkedyner, benkebulster) äro 2— $9\frac{1}{2}$ alnar långa och nästan konstant $3\frac{1}{2}$ kvarter breda. De hafva innerst ett med

¹ Dortissel, fackla, Kalkar.

² Om de flamska bänkeklädena, bänkedynerna och hyendena se utförligare Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter I.

³ Härifrån gör endast kryddgårdstugan undantag; om denna vidare längre fram.

fjäder fylldt fjäderhåll, vanligen af läder, och däröfver är varet draget; framsidan af detta är vanligen af dyrbart tyg, ofta broderad, baksidan af simplare tyg eller af skinn. Antalet är rätt anseeligt, 1529 funnos 14 små och 5 långa, 1546 hade antalet stigit till 45, hvaraf fyra voro af flogel: en af blå blommerad, under med rödt silke, två blå och två gröna, hvar om 2 alnar; flamska funnos två gamla och två nya, alla med kungaparets vapen och fodrade med röllesk eller ryssehud; gulskinns nio, hvaraf en är »sänkt» med silke; »korssöms» nio, »glittensöms» en, »rysseväfs» en. År 1546 lämnade drottningen tre blå blommerade floeldynor med röda rosor, under med silkeshedenväf, två bruna och två röda floeldynor, under med hedenväf, en af ett rödt gyllenstycke¹ under med röd damast, två karnapdynor af rödt gyllenstycke, under med grön atlas, en röd floeldyna, under med blommerad kögel, två af brun blommerad floel, under med svart eller blå kögel, två af svart och hvit floel, under med blommerad kögel, en af röd och blå flogel i ruteverk (kallas också »uti skafftt tafuell wijsse», schackrutadt) under med blå kögel, en med glittensöm, en flamsk och två af rygarn. Följande år gjordes i fatburen en af brokadatlas, under med gult rysseverk tryckt med målareguld. Bänkedynornas antal steg 1550 till 52, 1561 funnos i herrefatburen kvar endast 24.

Hyendena, som väl användes till stöd bakom ryggen, då man satt på bänkarna, voro lika bänkedynorna, utom däri att de voro i det närmaste kvadratiska, längden växlar mellan $4\frac{1}{2}$ och 3 kvarter, bredden mellan 4 och 3. År 1529 funnos 7 af gulskinn, onde och gode, och 15 stycken annor hyende, onde och gode; 1546 voro de 101 stycken, 7 af flogel, 31 flamska och 63 af diverse slag. Nästa år levererade drottningen 15 stycken af röd eller blå blommerad floel och af röd floel i ruteverk; de voro fodrade med gul och grå damast, röd vatterduk, svart floel, svart blommerad kögel, rysse-silke, gul eller grön atlas. 1550 voro hyendena 69, 1561 27, alla i herrefatburen.

Lika så litet som det för rum med bänkstyrrel i inventarierna finnas upptagna några drätter eller bonader, lika litet förekommer

¹ Gyllenstycke, väfnad med inväfd metalltrådar, Wistrand.

det i »dragna» rum¹ något bänktillbehör. Orsaken härtill torde väl hafva varit, att de rum, som hade väggfasta bänkar, i likhet med den ännu bevarade hertig Karls kammare haft en hög panel och däröfver väggmålning och sålunda icke voro i behof af någon vidare prydnad. De rum, som saknade väggfasta bänkar, hafva däremot antagligen icke heller haft någon panel — en från typologisk synpunkt rätt intressant omständighet — och därför behöft textil väggbeklädnad. Till sådana rum hörde drätter, bonader, täkenlister, fönsterstycken, ugnslister och bonadevåder.

Drättens plats framgår tydligt af dess storlek, ett tygstycke på 10 × 13 eller 20 × 12 alnar kan ej gärna ha suttit någon annanstans än i taket. De voro alltid randiga,² de finaste af silke: sex våder bruna och tolf gula, fem våder grön- och liffärgade³ eller tretton gröna, sju röda och sex bruna våder. Många sådana funnos aldrig; 1546 funnos visserligen 9, men redan följande år var endast 1 kvar. Dyrbar var också den lilla drätt af tre våder svart och tre våder röd camlott,⁴ 3 $\frac{3}{4}$ alnar lång, som drottningen lämnade hit 1547 och som uppsattes i drottningens lilla kammare; också förekommo sådana af bruna och gula kögelsvåder. De flesta voro likväl språngade drätter med hvarannan våd kögel — den enda gången färgen nämnes är den blå — och hvarannan våd sprängning. Sådana funnos 1546 3 stycken, 1548 7, samtliga uppsatta i rum.

Bonaderna, af hvilka somliga voro ända till 58 alnar långa, allra största delen öfver 10, under det bredden varierar mellan 1—3 alnar, fästes längs takkanten öfver fönsterna. 1529 funnos 2 målade och 1 sömmad. Senare funnos sådana af silke, 1546 1 af sju bruna, hvita, blå och liffärgade våder och 1 af sex blå och brandgula; 1547 tillkommo 3, en af åtta röda, gula, gröna, gula och grå våder, en på 31 gröna och röda och en på 31 bruna, röda, grå och gröna våder. 1550 finnas ännu 3 kvar, men sedan äro

¹ Rum klädda med bonader eller drätter.

² Hurudan den sömmade drätt var, som förekommer 1529, uppgifves ej.

³ Ködfarve, röd farve, Kalkar.

⁴ Tyg af kamelgarn, Söderwall. Tyg af kamelgarn (angoragetens hår), sedan säkerligen damaskväfdt tyg, »blommet klæde suasom kamalot oc damask», »silket same-lottes kiole», Kalkar. Tyg af kamelgarn, stundom blandadt med silke i varpen, Dalin.

inga upptagna. Flamska bonader funnos 1546 4, en på 8 alnar med Tobiae historia, tre på $4\frac{3}{4}$ alnar med konungens och drottningens vapen. Sedan tillkommo 2, och dessa 5 stannade till 1550. Bonader af enklare slag voro af rysseväf. Sådana funnos 1546 4 stycken, en med gult i svart på 58 alnar, en med rödt i gult på 41 alnar, en med blått i hvitt på 23 alnar och en med rödt i hvitt på 18 alnar. Året efter lät hustru Karin väfva 2 stycken med svart i hvitt, en på 65 och en på 49 alnar. Bonadernas antal växlar under 1540-talet mellan 13—15, sedan finnas endast 5 af rysseväf kvar.

Bonadevåderna fästes längs väggens nederkant under fönsterna och mellan dessa. Särskildt gjorda sådana nämnas först 1553, då inventariet upptager 3 stycken sådana af blaggarn, alla 2 alnar $1\frac{1}{2}$ kvarter breda och med längd växlande mellan 18—13 alnar. Förut hade som bonadevåder användts lakan eller lärftsdukar.

Har det ej mött någon svårighet att bestämma bruket af föregående väggbeklädnader, blir det svårare med de tre följande slagen. Den gamla *ugnslistan* af fyra våder korssöm och fyra våder lärft, som fanns 1546, hade väl, som namnet anger, haft sin plats på eller vid ugnen. Tre flamska *täckenlister*, alla $3\frac{1}{2}$ kvarter breda och med en längd växlande mellan 9—10 alnar, finnas under 1540-talet, men vi få ingen uppgift om deras användning. *Fönsterstycken* funnos 1548 6 stycken, tre af två röda och tre gröna våder, 5 alnar långa, två af blå vatterduk och ett af rödt och grönt arnesk.

Om de panelade rummens utseende ger oss inventariet icke någon vidare föreställning, men desto bättre om de »dragna». Jag tar som exempel fru Ebbas kammare — fru Ebba var drottning Margaretas mor, Ebba Eriksdotter Vase. I taket var spänd en kögelsdrätt af gula och bruna våder, rundt kring hela rummet öfver fönsterna gick en silkebonad, $2\frac{3}{4}$ alnar hög, af gröna, blå, röda och bruna våder, under fönsterna en bonadevåd af gamla lakan. Dessutom funnos uppslagna två fönsterstycken af blå vatterduk, väl antagligen mellan fönsterna, då man knappast så tidigt kan tänka på gardiner.

Jag har förut nämnt, att kryddgårdstugan intog en särställning. Den tyckes hafva varit ett stort gemensamt hvardagsrum.

Taket hade en dräkt af röda och språngade våder, öfver fönstren gick en svart och hvit rysseväfsbonad, $1\frac{1}{8}$ aln hög, under dessa en bonadevåd, $1\frac{1}{4}$ aln hög, och mellan dem och emellan dörren och ugnen också bonadevåder. Tre flamska bonader och tio små taflor voro uppslagna på väggarna. Men dessutom fanns här också ett rysseväfsbänkekläde på 51 alnar. Det måste således ha funnits en bänk rundt alla väggarna, men en bänk utan panel, ty en sådan skulle icke fått rum mellan bänken och den rundt rummet under fönsterna gående $1\frac{1}{4}$ alns våden — och att man täckte en panel med något så simpelt som en lärftsvåd är väl knappast troligt. Här ha vi således ett tredje slags rum med väggfast bänk men utan panelning.

Till rummets textilutsmyckning hörde också *förlåter* (forlätter, sparlakan), som väl användes, åtminstone delvis, som sängförhängen; så förekommer 1551 bland dem en »gamel brun taftztäckie och förhengie till en sengh»; och att de som sådana användes tidigare tyckes framgå däraf, att 1547 ur fatburen togs hampa till ett sängesnöre åt konungen. Inga af dem äro likväl så stora, att de räckt till en sparlakanssäng, höjden är $4\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ alnar, bredden $7\frac{3}{4}$ —6 alnar. De äro i allmänhet af silke i olikfärgade våder, exempelvis 13 våder grå och röda, 13 våder gula, blå och röda, 6 våder gröna och rödbruna; men också sådana med våder af språngning och kögel. En del voro dubbla, hade »teckior», kappor; så lämnade drottningen till fatburen två lefverbruna silkesförlåter hvardera af 12 våder, $3\frac{1}{4}$ alnar långa med därtill hörande två lefverbruna teckior, den ena på sex, den andra på fem våder, båda $3\frac{1}{2}$ alnar långa, och till fyra bruna taftsförlåter på 5 eller 4 våder $3\frac{1}{2}$ alnar långa hörde blå silketeckior. Af två stycken mackeyer¹, hvardera på $24\frac{1}{2}$ alnar, det ena lefverbrunt, blått, grönt och hvitt, det andra grönt, gult och hvitt, gjordes i fatburen två förlåter, hvardera på 8 våder. Under 1540-talet — förut finnas de ej — funnos omkring tjugu stycken, sedan sjönk antalet till hälften, som naturligtvis alla hörde till herrefatburen.

¹ Makej, ett slags ylletyg, Kalkar. Föres i tullräkenskaperna till sidentyg. Forssell, Sveriges inre historia, II: 7. Men i den tabell han uppgjort öfver varuvärdena s. 14 skiljes på mackeyer och sidenmackeyer med olika pris.

Köksattiraljen hörde naturligtvis också till fatburen, då fatburs-hustrun hade öfverinseendet med matlagningen. Här funnos 1529 7 stora och små kulgrytor,¹ 25 stora och små fotagrytor, 3 fote-pannor, 8 mässingskittlar, 17 kopparkittlar, 1 mosbäcken, 2 halster, 2 brandjörn,² 2 kittelringar,³ 2 stekspett, 1 fot, 1 kopparkannedisk och 2 stekepannor. 1546 hade tillkommit 4 koppargrytor, den största vägde $1\frac{1}{2}$ l $\ddot{a}$, den minsta 5 marker, 23 mässingskittlar med mässingsbottnar varierande mellan 8 och $4\frac{1}{2}$ marker, 4 mässingskittlar med kopparbotten och 1 mortel med stöt på 18 marker. 1549 kommo från Uppsala 7 nya kulgrytor om 27 marker, 1 kulgryta med grepe på 1 l $\ddot{a}$ 3 marker, 1 stor fotegryta på 1 l $\ddot{a}$ 15 marker, 1 fotapanna på 9 marker och 1 väldig mortel på 3 l $\ddot{a}$ 2 marker. De två eld-pannorna⁴ äro ej kokkärl utan uppvärmningsapparater, likaså antagligen ock de två gjutna eldkaren.⁵

Råämnen, som inkommo och förarbetades i fatburen, voro hufvudsakligen af gårdens egen afkastning. Först af fåren, som årligen lämnade ungefär $1\frac{3}{4}$ skeppund ull och $\frac{1}{2}$ skeppund lodja. Däraf väfdes vepor och vadmal, den användes letad⁶ eller oletad till åklädesväfft, till varp och väfft i rysseväfsbonader, till vantar och sockor åt slottets legofolk. Årliga afkastningen af slottets linodling utgjorde $\frac{1}{2}$ l $\ddot{a}$ lin och $1\frac{1}{2}$ l $\ddot{a}$ noppor. Af linet spanns blånegarn, väfvegarn, sömmetråd och språngetråd. Blångarnet väfdes till lakan, väfvegarnet till lärft, af språngetråd språngade våder till drätter. Hampa blef af slottets växt för ett år 16 marker långtågor och 4 l $\ddot{a}$ blå. Den användes till varp i ryor och åkläden och till säckar. Dessutom hörde också hit afkastningen af slottets bikupor, således vax, honung och i följd däraf också mjöd.

¹ Halfkulformig(?) gryta utan fötter, Kalkar. Gryta utan fötter, Söderwall.

² Järn hvarpå veden lägges i en eldstad(?), järn hvarpå kokkärl sättes öfver elden(?), Söderwall. Trefot (stativ) till att sätta kokkärl på (eller hänga i) öfver elden. »Wti stegerhuset eth brandejern met VIII kroge», »thuende brandjernn hvileke skulle giøres saa høye paa fødderna», Kalkar.

³ Ring att hänga kittlar i, Kalkar. Snarare ring på fötter att ställa öfver elden,

⁴ Glödpanna, rökelsekar, Söderwall. Stort eldbäcken till uppvärmning, nämnes i synnerhet då sådana jämte medel till bränsle därtill skänkas till kyrkorna, Kalkar.

⁵ Kärl hvori eld bäres(?), kärl som sättes öfver elden, kokkärl(?), Söderwall. Kokkärl af metall, Rietz.

⁶ Lita, färga (om garn), Rietz.

Tyger, som icke väfdes på slottet, utan af drottningen lämnades dit för att där användas, voro af många slag. Af sidentyg: bryggesk atlas och mackeyer; atlasen användes till understycke på ett hyende och till en kjortel åt jungfru Birgitta Joensdotter, mackeyern till förlåter och en drätt. Rött engelskt kläde kom till Ingeborg Eriksdotters bröllopskjol, till »kiortilskor» och till drottningens slädkläde, groft rött engelskt till pigornas underkjolar; dessutom fanns dystergrönt och brunt kläde. Kögel fanns i stora kvantiteter, en gång kom en sändning på 400 alnar och af många färger: blomerad, gul, brun, svart, blå, brandgul och röd; den användes till drätter, till foder under bänkedynor och i en krage, till fröknarnas lekehufvudbolstervar. Röd blomerad sarduk kom under floelshyender.

I fatburen förekommer också en mängd sämskade hudar. Älghudarna sämskades på slottet liksom också hjort-, rå- och fårskinn samt hvitläder, däremot omtalas alltid gulskinn, röllesk och rysse-läder som hitlämnade. Får- och råskinn äro de talrikaste, af den förre sorten finnas en gång 308 och af den senare 210 stycken, medan de närmaste i antal, ryssehudar och gulskinn, aldrig nå upp till 50.

Älghudar användes till kungens sadeltäcke och stöflar, till drottningens skor, till ungherrarnas stöflar, till tröjor åt konungens dräng och till fjäderhåll i hufvudbolster. Renhud kom till ungherrarnas skor och till deras drängs tröjor, till drottningens läderlakan och till örngott. Af hjorthud gjordes ungherrarnas stöflar och tröjor åt deras dräng. Bockskinn användes till håsor och håsfoder. Råskinn kom till ungherrarnas håsor och håsfoder, de hade då i förväg blifvit färgade, till foder i konungens och drottningens skor, till tröjor, läderlakan, örngott, till drottningens skört och till fröknarnas håsor. Af fårskinn gjordes läderlakan, fjäderhåll i dynor, tröjor, skört åt drottningen, lekebollor åt ungherrarna, en lodtaska och hindertyg; fårskinnen förekomma också färgade bruna eller i nejlike-, lefver-, ask- eller tegelfärg. Röllesk användes uteslutande till att bräma läderlakan, gulskinn till hyenden och knappar på läderlakan, ryssehudar under bänkedynor och hyenden, till drottningens och fröknarnas stöflar, till frustugepigornas skor och till hertig Eriks krutsäck.

Arbetet i fatburen får man klarast för sig genom att gå igenom hvad där under ett år gjordes, jag tar som exempel år 1549. Då spanns 2 l^ä 6 marker språngetråd och väfdes 771 alnar lärft, 990 alnar vadmal, 298 alnar blaggarn, 42 alnar bolstervar, 15 ryor och 25 åkläden. 6 bolstrar, 5 hufvudbolstrar, 5 örngott, 1 hyende och 2 bänkebolster »tillgjordes» och fylldes med slottets fjädrar. Det syddes 64 vepor af 542 alnar vadmal, 47 par lakan, 14 skifvedukar, 2 billigare, 20 handkläden och af 300 alnar kögel 3 drätter, hvartill åtgick 5 l^ä 9 marker tråd. En sängfäll och två läderlakan förfärdigades. Dessutom sömmades en tretton alnar lång bordduk med hedensöm och med två lister af gult och grönt, en på fem alnar med rödt och grönt i öfversöm, och fyra handkläden om tre alnar med hvit öfversöm. Så var det arbetet med binas afkastning. Af vaxet götos 1,120 ljus och 52 tortissor; 16 tunnor honung kommo till 34 tunnor mjöd, och 3½ tunna skirades till mathonung, hvaraf en del sedan »tillgjordes» till rosenhonung, blå phiolenhonung, blåbärsmos, syltade hjortron, syltade lingon, syltade päron, stekta syltade päron, eplamos, syltade körsbär, körsbärsmos, hallonlag, stickelbärslag, päronemos, ysopsirup och boragesirup.

Det var således ett rätt ansenligt arbete, som fatburshustrun¹ och hennes underordnade: mjölkedejan, väfverskan, de sex fatburskvinnsfolken och de fyra fatburspigorna hade att utföra, och likväl är det endast en del af deras arbete, som synes i fatbursinventarierna, de förtiga hvad som uträttades i kök och ladugård. Och att hvad som gjordes, gjordes ordentligt tyckes framgå af en sådan notis, som att fatburspigorna på ett år skurade bort 3½ mark tenn af slottets tennfat och lika mycket mässing från mässingskittlarna.

¹ Hur betydande person denna var kan framgå däraf, att hustru Anna, som på 1530-talet var fatburshustru här och som synes varit förmögen — hon ägde ett hus i Västerås —, hade i förläning ett kapell med tomt i samma stad, Kungsbyn i Eriksstads socken, Dal och Kungsbyn vid Östensbro, Uppland. Gustaf I:s registratur II: 20, 320.